

INCREASING THE EFFICIENCY OF RESOURCE USE IN INDUSTRIAL ENTERPRISES

Tulkinova Maftuna Anvarbek qizi

Master of Tashkent State University of Economics

maftuna.r999@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13928991>

ARTICLE INFO

Received: 08th October 2024

Accepted: 13th October 2024

Online: 14th October 2024

KEYWORDS

Industrial enterprises, efficiency, resources, natural resources, ecology, assessment, material resources, labor resources, financial resources, efficiency of resource use.

ABSTRACT

This article substantiates the importance and necessity of improving the efficiency of resource use to solve the problem of resource shortage of industrial enterprises. In addition, it aims to identify appropriate measures to improve the efficiency of resource use of industrial enterprises and minimize the impact on the environment.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСУРСОВ НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Tulkinova Maftuna Anvarbek qizi

Магистр Ташкентского государственного экономического университета

maftuna.r999@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13928991>

ARTICLE INFO

Received: 08th October 2024

Accepted: 13th October 2024

Online: 14th October 2024

KEYWORDS

Промышленные предприятия, эффективность, ресурсы, природные ресурсы, экология, оценка, материальные ресурсы, трудовые ресурсы, финансовые ресурсы, эффективность использования ресурсов.

ABSTRACT

В данной статье обоснована важность и необходимость повышения эффективности использования ресурсов для решения проблемы нехватки ресурсов промышленных предприятий. Кроме того, он направлен на определение соответствующих мер по повышению эффективности использования ресурсов промышленных предприятий и минимизации воздействия на окружающую среду.

SANOAT KORXONALARIDA RESURSLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Tulkinova Maftuna Anvarbek qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistri

maftuna.r999@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13928991>

ARTICLE INFO

Received: 08th October 2024

Accepted: 13th October 2024

Online: 14th October 2024

KEYWORDS

Sanoat korxonalari, samaradorlik, resurslar, tabiiy resurslar, ekologiya, baholash, moddiy resurslar, mehnat resurslari, moliyaviy resurslar, resurslardan foydalanish samaradorligi.

ABSTRACT

Mazkur maqolada sanoat korxonalarining resurslar tanqisligi muammosini hal qilish uchun resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishning ahamiyati va zaruriyati asoslab berilgan. Bundan tashqari sanoat korxonalarida resurslar samaradorligini oshirish bo'yicha tegishli chora-tadbirlarni aniqlashga va atrof muhitga ta'sirini minimallashtirishga qaratilgan.

Kirish

Zamonaviy sharoitda mavjud resurslar va omillardan foydalanishni oshirish asosida korxonalar va boshqa sanoat ob'ektlari samaradorligini oshirish masalasi tobora dolzarb bo'lib bormoqda.

Tabiiy kapitalimizni haddan tashqari ekspluatatsiya qilish, ya'ni atrof-muhitdan juda ko'p resurslarni olish, haddan tashqari ifloslantiruvchi moddalarni chiqarish, uning boshqa tovarlar va xizmatlarni taqdim etish qobiliyatini pasaytiradi. Iqtisodiyot orqali resurslar oqimi o'zining maksimal barqaror chegarasiga yetganidan so'ng, uzoq muddatda iqtisodiy o'sishni saqlab qolishning yagona yo'li resurslardan samaraliroq foydalanishdir – bir xil miqdordagi resurslardan ko'proq daromad olish yo'llarini topish.

Xomashyo resurslaridan unumli foydalanish bo'yicha hukumatimiz tomonidan ko'plab qaror va chora-tadbirlar ishlab chiqilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 12-oktabrdagi "Sanoat va uning bazaviy tarmoqlarini jadal rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-169-sonli Farmoni¹, 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni² hamda 2023-yil 11-sentyabrdagi "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-sonli Farmonlariga³ asosan sanoatni rivojlantirish bo'yicha qator chora-tadbirlarni amalga oshirish, jumladan, hududlarning tabiiy xom ashyo resurslarini va ularning imkoniyatlarini o'rganish, sanoat korxonalarini rivojlantirish yo'nalishlarini belgilash, sanoatning tog'-kon va ishlab chiqarish sohalarini rivojlantirish, ishlab chiqariladigan mahsulotlarni diversifikatsiya qilish va resurslarni hududlar bo'ylab teng taqsimlash asosiy vazifalar sifatida belgilandi.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 12-oktabrdagi PF-169-sonli Farmoni. Manba: [https://lex.uz/docs/6633676.10.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 20-apreldagi 201-sonli Qarori](https://lex.uz/docs/6633676.10.O'zbekiston%20Respublikasi%20Vazirlar%20Mahkamasining%202022-yil%2020-apreldagi%20201-sonli%20Qarori).

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni va uning 1-ilovasi asosida tasdiqlangan "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi".

³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son Farmoni va uning 1-ilovasi asosida tasdiqlangan "O'zbekiston – 2030" strategiyasi.

Resurs samaradorligi nafaqat qimmatli, chunki u barqaror iqtisodiy o'sish uchun zarurdir. Atrof-muhitga ta'sirni kamaytirish bozor iqtisodiyotidan tashqari farovonlikka, xususan, sog'lom, jozibali muhitda yashashdan kelib chiqadigan hayot sifatiga ham hissa qo'shadi. Bundan tashqari, resurslar samaradorligini oshirish sanoatning raqobatbardoshligini oshirishi, ish o'rinlari yaratishi, innovatsiyalarni rag'batlantirishi, qayta ishlash va resurslarni qayta ishlash kabi tarmoqlarni rag'batlantirishi va asosiy resurslarning xavfsiz ta'minlanishini ta'minlashga yordam beradi.

Adabiyotlar tahlili

Ilmiy va amaliy manbalarda keltirilgan nazariy va uslubiy yondashuvlar tahlili shuni ko'rsatadiki, yildan-yilga resurslarning kamayishi, ulardan samarali foydalanish va yuqori qiymatga ega bo'lgan mahsulot ishlab chiqarish yo'nalishlari iqtisodchi olimlar tomonidan tadqiq qilingan va takliflar kiritilgan.

Iqtisodchi olimlar A.E. Ishmuxamedov va M.R. Rahimovalarning fikriga ko'ra, resurs salohiyati har bir mamlakatning eng muhim boylik manbaidir. Undan olinayotgan mahsulotlar insonning turli ehtiyojini qondiradi. Resurslar yer ostidan qazib olingandan keyin mineral xomashyo ko'rinishiga ega bo'ladi. Yer qaridan qazib olingan, iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan foydali qazilmalar mineral xomashyolar deyiladi⁴.

D. Ruziyevaning fikricha, ijtimoiy ishlab chiqarish va uning asosiy bo'g'inlari bo'lgan korxonalar faoliyatining samaradorligini oshirishda moddiy resurslardan oqilona foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Moddiy resurslardan foydalanishning samarali turlari sifatida ulardan kompleks (har taraflama) foydalanish hamda chiqindilardan yoki ikkilamchi xomashyo va materiallardan foydalanish nazarda tutilgan⁵.

Iqtisodchi olimlar G.M. Shadieva, T.S. Sharipov fikriga ko'ra, tabiiy resurslardan foydalanish fan-texnika yutuqlarini hisobga olgan holda reja asosida olib borilishi zarur. Fan va texnika taraqqiyoti, tabiat boyliklaridan xalq manfaatlarini yo'lida samarali foydalanish, energiyaning yangi turlarini ochish va yangi materiallar yaratish, iqlim sharoitlariga ta'sir ko'rsatish metodlarini ishlab chiqish imkonini beradi⁶.

Ye.N. Strijakova tomonidan sanoat korxonalarining resurslardan foydalanish samaradorligini aniqlashning mavjud yondashuvlari tahlil qilingan. Barcha turdagi resurslarni taqsimlash samaradorligini baholash uchun parametrlar to'plami sifatida quyidagilar olingan: mehnat, kapital, axborot, inson kapitali. Ushbu omillar asosida moslashuvchan va sinergetik samaradorlikni baholash uchun ko'rsatkichlar taklif etilgan⁷.

Tadqiqot metodologiyasi

O'zbekistonda sanoat korxonalarida resurslaridan foydalanish samaradorligi va ularning hozirgi holati, muammolari va mintaqaviy xususiyatlarini o'rganishdan iborat.

⁴ Rahimova M. R., Ishmuxamedov A.E. Mintaqaviy iqtisodiyot. Darslik. T.: TDIU, 2010. 72-b.

⁵ D. Ruzieva, "Korxonalar iqtisodiyoti". O'quv qo'llanma, "Innovatsion rivojlantirish nashriyot-matbaa uyi" nashriyoti, 2022-y. 166-bet.

⁶ G.M. Shadieva, T.S. Sharipov va b., "Mintaqaviy iqtisodiyot". Darslik. Toshkent, "FAN BULOG'I" nashriyoti, 2023-y. 97-bet.

⁷ Стрижакова Е. и др. Показатели оценки эффективности использования ресурсов промышленных предприятий //Транспортное машиностроение. – 2016. – № 2 (50). – С. 232-243

Tadqiqot metodologiyasi sifatida tadqiqotni olib borish jarayonida empirik kuzatish, taqqoslash, guruhlash, ilmiy mushohada, analiz va sintez, tizimli yondashuv, statistik hamda qiyosiy tahlil, jamlash va boshqa usullardan unumli foydalanilgan.

Ilmiy maqolani yoritishda ilmiy texnikaviy axborot manbalaridan, ya'ni darsliklar, o'quv qo'llanmalar, xorijiy adabiyotlar, davriy matbuot, ilmiy-amaliy anjuman to'plamlari va internet ma'lumotlaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

So'nggi o'n yilliklarda chegaralar bo'ylab tovarlar va xizmatlar harakatining kuchayishi minerallar, o'rmon mahsulotlari, baliq va qishloq xo'jaligi mahsulotlari kabi bir qator ekologik sezgir tovarlar savdosining oshishiga olib keldi. Shu bilan birga, ishlab chiqariladigan mahsulotlarga jahon talabi tez sur'atlar bilan o'sib borayotganligi sababli, mahsulotlarni ishlab chiqarish, iste'mol qilish va chiqindilarni yo'q qilish bilan bog'liq atrof-muhit va sog'liqqa ta'siri ilgari hech qachon ko'rilmagan yangi yo'nalish va miqyosga ega bo'ldi.

Iqtisodiy o'sishni atrof-muhit ta'siridan ajratish bo'yicha xalqaro bosim kuchayib bormoqda, bu esa mahsulotlarning butun hayoti davomida ekologik samaradorligini oshirishni va tabiiy resurslarni ishlab chiqarish, qayta ishlash va iste'mol qilishning ekologik toza usullarini talab qiladi.

Bunga erishish uchun BMTning Atrof-muhit dasturi resurslar samaradorligini oshirish, mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqarish, qayta ishlash va ulardan foydalanishning atrof-muhitga ta'sirini kamaytirish, inson ehtiyojlarini qondirish va farovonligini oshirishga e'tibor qaratdi.

Zamonaviy sanoat korxonalarini uchun resurslardan samarali foydalanish masalasi dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

Resurs samaradorligi - bu shaxs yoki tashkilot samarali faoliyat yuritish uchun jalb qilinishi mumkin bo'lgan pul, materiallar, xodimlar va boshqa aktivlarni minimal isrof qilingan (tabiiy) resurslar xarajatlarini maksimal darajada oshirishdir. Bu Yerning cheklangan resurslaridan barqaror foydalanish va atrof-muhitga ta'sirni minimallashtirishni anglatadi.

Sanoat muhitida samaradorlik haqida gapirganda, samaradorlik va ishlab chiqarish uchun mavjud resurslar va xomashyolardan samarali va sifatli foydalanishni nazarda tutamiz. Shu sababli, rahbariyat kutgan darajada adekvat samaradorlikni ta'minlash uchun oqilona rejalashtirish amalga oshirilishi kerak.

Buning imkoni bo'lishi uchun kompaniya ishlab chiqarish bosqichlari bilan bog'liq barcha jihatlar ustidan doimiy nazoratni amalga oshirishi kerak. Bu xomashyoni sotib olishdan tortib, allaqachon ishlab chiqarilgan mahsulotlarning logistika jarayonlari, ularning tegishli nazorati va yetarli darajada saqlanishini ta'minlashgacha bo'lgan hamma narsani o'z ichiga oladi.

Ushbu nazorat va boshqaruv barcha sanoat tarmoqlarida amalga oshirilishi kerak, masalan:

- ✚ Kimyo sanoati;
- ✚ Oziq-ovqat mahsulotlari;
- ✚ Qurilish;
- ✚ Tibbiy asbob-uskunalar;
- ✚ Metall konstruktsiyalar;
- ✚ Uskuna va jihozlar;

+ Va yana ko'p narsalar.

Sanoat korxonalari samaradorligini oshirish yo'nalishlaridan biri tarmoqda mavjud xomashyodan samarali foydalanish hisoblanadi. Xomashyo – qazib olish yoki ishlab chiqarish uchun ma'lum darajada mehnat sarflangan va shu mehnat natijasida ma'lum qadar o'zgargan mehnat buyumiga aytiladi. Xomashyo asosiy va yordamchi materiallarga bo'linadi. Asosiy xomashyo – tayyor mahsulotning moddiy asosini tashkil qiluvchi mehnat buyumidir. Tayyor mahsulot tarkibiga kiruvchi yoki asosiy xomashyoni qayta ishlashga zarur sharoit yaratib beruvchi qolgan barcha mehnat buyumlari yordamchi materiallar hisoblanadi. Sanoat korxonalari samaradorligini oshirish resurs tejamkorligini oshirish va ulardan to'liq foydalanish bilan bog'liq.

Resurslarning samarasiz ishlatilishi bevosita kompaniyaning moliyaviy ko'rsatkichlarining pasayishi bilan bog'liq bo'ladi. Sanoat qancha kam mahsulot ishlab chiqarsa, davr oxirida uning daromadi shunchalik past bo'ladi, bu esa uning o'sishiga va kutilgan natijalarga zarar keltiradi.

Sanoat mavjud resurslar bilan qanchalik kam ta'minlansa, xomashyo chiqindilari va mehnat va asbob-uskunalarga texnik xizmat ko'rsatish xarajatlari shunchalik ko'p bo'ladi. Agar korxonada ma'lum miqdordagi resurslar bilan ishlab chiqarishni amalga oshira olmasa, demak, bu resurslar isrof qilinadi va korxonada katta zarar ko'radi.

Mahsulot ishlab chiqara olmaslik nafaqat sanoatning pul ishlayotganligini, balki u o'z jarayonlariga kerak bo'lganidan ko'ra ko'proq pul sarflayotganini anglatadi. Xomashyo va mehnat xarajatlaridan tashqari, bu kompaniya asbob-uskunalarga texnik xizmat ko'rsatish, elektr energiyasi va boshqalarga sarmoya kiritadi. Shu o'rinda shuni ta'kidlash kerakki, sanoatda strategik rejalashtirishning yo'qligi samaradorlikka sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

1-jadval.

Sanoat tizimlarining o'sish yo'nalishlari⁸

O'sish manbai	Tizimning o'sishi uchun asos	
	Ekstensiv	Intensiv
Ish	Miqdorni oshirish	Sifatni yaxshilash
Yer		
Kapital		
Ma'lumot		
		Miqdorni oshirish
		Sifatni yaxshilash
		Qabul qilish xarajatlarini kamaytirish
		Kamaytirilgan buzilish
Tizimning o'sishi uchun intensiv asos		
Inson kapitali	Hajmini oshirish va foydalanish doirasini kengaytirish	
Texnologiyalar	Yangilarini joriy etish va asosiylikni qo'llab-quvvatlash	

⁸ Jadval muallif izlanishlari asosida tuzildi.

Innovatsiya	Texnologik daraja va rivojlanish ustuvorliklariga muvofiq innovatsiyalarni joriy etish
Tadbirkorlik qobiliyatlari	Faktor qiymatini oshirish
Institutlar	Mavjudlik belgilangan va uzoq muddatli
	Yaratilish maqsadi boshqa maqsadlar bilan o'zaro bog'liqdir
	Qo'llash sohasi barqaror
	Funksional tarkib qat'iy belgilangan funktsiyalar to'plami bilan yuqori
	Normani o'zgartirishdan oldingi davr muhim ahamiyatga ega
	Harakat xarajatlarini kamaytirish
	Rad etishning kamayishi
	Mutatsiyaga qarshilik kuchayishi

Sanoat korxonalarida mavjud ishlab chiqarish quvvatidan to'liq foydalana olmaslik asosiy muammo hisoblanadi. Bu muammolarni bartaraf etish mavjud resurslardan foydalanish darajasini oshirish va sanoat korxonalarini samarali faoliyatini yuritishini ta'minlash muhim hisoblanadi. Sanoat korxonalarini samaradorligini oshirish bo'yicha amalga oshiriladigan tadbirlar rejasi quyidagilardan iborat bo'lishi lozim:

1. Sanoat korxonalarining ichki va tashqi imkoniyatlarini aniqlash;
2. Mavjud imkoniyatlardan foydalanish darajasini aniqlash;
3. Korxonalarining resurslaridan samarali foydalanish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish;
4. Ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalarni amalga oshirish.

Xulosa

Sanoat korxonalarini resurslari samaradorligini oshirish bo'yicha quyidagi tadbirlarni amalga oshirishni taklif etamiz:

- ✚ sanoat korxonalarida ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish;
- ✚ sanoat korxonalarining mahsulotlarini bozordagi ulushini oshirish lozim;
- ✚ kuzatuvlar va statistik ma'lumotlar asosida sanoat korxonalarida mahsulot ishlab chiqarishning doimiy tahlilini olib borish zarur;
- ✚ sanoat korxonalarida mahsulot ishlab chiqarishning barqarorligi va davomiyligini ta'minlash kerak;
- ✚ sanoat korxonalarida ishchilar kasbiy mahoratini oshirish zarur;
- ✚ sanoat korxonalariga kiritiladigan investitsiyalar hajmini ko'paytirish lozim;
- ✚ sanoat korxonalarida innovatsion mahsulotlarning ulushini oshirish kerak;
- ✚ axborot texnologiyalarini ishlab chiqarish jarayonlariga keng joriy etish lozim va boshqalar.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni va uning 1-ilovasi asosida tasdiqlangan "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi". Manba: <https://lex.uz/docs/5841063>.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni va uning 1-ilovasi asosida tasdiqlangan "O'zbekiston - 2030" strategiyasi. Manba: <https://lex.uz/docs/6600413>.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 12-oktabrdagi PF-169-sonli Farmoni. Manba: <https://lex.uz/docs/6633676>. 10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 20-apreldagi 201-sonli Qarori. Manba: <https://lex.uz/docs/5971265>.
4. Rahimova M. R., Ishmuxamedov A.E. Mintaqaviy iqtisodiyot. Darslik. T.: TDIU, 2010. 72-b.
5. D. Ruzieva, "Korxonalar iqtisodiyoti". O'quv qo'llanma, "Innovatsion rivojlantirish nashriyot-matbaa uyi" nashriyoti, 2022-y. 166-bet.
6. G.M. Shadieva, T.S. Sharipov va b., "Mintaqaviy iqtisodiyot". Darslik. Toshkent, "FAN BULOG'I" nashriyoti, 2023-y. 97-bet.
7. Стрижакова Е. и др. Показатели оценки эффективности использования ресурсов промышленных предприятий //Транспортное машиностроение. – 2016. – №. 2 (50). – С. 232-243